

НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ТА ЙОГО РОЛЬ В ОХОРОНІ ДИТИНСТВА У 1920-ТІ РР.

Омарова Айсел Азад кизи

кандидатка юридичних наук, доцентка,

стипендіатка Британської Академії,

Уорікський університет

м. Ковентрі, Велика Британія;

доцентка кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Передусім наголосимо, що у 20-ті роки ХХ ст. в УСРР, яка мала (де-юре) статус незалежної радянської республіки, де-факто при владі були більшовики. З огляду на це на території республіки встановлювалася радянська форма влади. Підтвердження цьому знаходимо в Конституції УСРР 1919 р., у розділі 1 «Загальні положення» якої УСРР проголошувалася державою «трудящих і експлуатованих мас пролетаріату та найбіднішого селянства», тобто вона позиціонувалася як соціалістична держава. Зауважимо, що за Основним Законом, крім іншого, містилися приписи стосовно формування державної політики та відповідних інституцій, до функцій і основних завдань яких входили б охорона дитинства і захист дітей, що, у свою чергу, передбачало й вироблення ювенальної політики. Сказане набувало особливості актуальності, оскільки на той час у державі склалася складна, навіть (не побоїмося цього твердження) катастрофічна, соціально-демографічна ситуація. Як відомо, у ті часи давалися у знаки і значно впливали на життя важкі наслідками Першої світової війни й, урешті-решт, поразка в ній, не дуже вдалий спроб й незавершеність розбудови національної держави й епідемій тифу, іспанки й голоду 1921–1922 рр. Через це в УСРР відмічалися масове осиротіння, дитяча безпритульність і бездоглядність, ювенальна делінквентність.

Як уже було відзначено вище, комуністична партія прагнула встановити в УСРР радянську форму влади, саме з огляду на це, на наше переконання, упродовж 1919–1920-х рр. закладалися основи радянської системи охорони дитинства, а ключову роль у справі формування й реалізації ювенальної політики відігравав Народний комісаріат освіти УСРР (далі – наркомос), який при проведенні діяльності спирався на приписи Положення «Про справу народної просвіти й соціального

виховання в Україні» 1919 р. [5, арк. 55–58 зв.] і Кодексу законів про народну освіту 1922 р. [3].

Звернемося до їх положень. Першим розглянемо Кодекс законів про народну освіту (далі – Кодекс), відповідно до якого одним з основних завдань УСРР проголошувалося «створення нового покоління з твердою волею, суспільно необхідною кваліфікацією і з матеріалістичним світоглядом, що ґрунтується на чіткому розумінні законів розвитку природи і суспільства». Крім того, у документі зазначалося, що, попри проголошену Конституцією 1919 р. нерівноправність трудящих і нетрудящих класів, завдання формування «нової людини – будівельника комунізму» через соціальне виховання й професійне навчання оголошувалося обов’язковим, безкоштовним, всезагальним і спільним для хлопчиків та дівчат [2, с. 35].

Крім того, згідно зі ст. 1 Кодексу наркомос повинен був здійснювати керівництво народною освітою, нагляд за всіма навчально-виховними, культурно-освітніми, науковими й мистецькими закладами й організаціями. Як випливає з наведеного, до повноважень Наркомос УСРР належало управління діяльністю відділів народної освіти, що створювалися на місцях, йдеться про губерніальні й повітові відділи народної освіти. У складі губерніальних відділів був губерніальний комітет соціального виховання дітей, у складі якого діяла комісія по справах неповнолітніх.

Вбачається за доцільне навести склад Наркомосу.

1. Загальне керівництво діяльністю всіх підвідомчих йому органів й установ; нагляд за правильним застосуванням і виконанням законів і розпоряджень уряду у галузі народної освіти здійснював Народний комісар та його заступник.

2. До повноважень Колегії наркомосу входили розгляд загальних питань освітньої політики Української СРР в навчально-виховній, науковій, мистецькій та організаційній сферах. При колегії наркомосу існувала рада по справах освіти національних меншин, а її завдання полягало в проведенні культурно-освітньої роботи серед національних меншин.

3. Функції нагляду за фактичним виконанням постанов колегії наркомосу, відав збиранням, укомплектуванням і розробкою всіх матеріалів інформаційного характеру по народній освіті, інформуванням місцевих органів наркомосу й органів освіти, обліком персонального складу комісаріату та його органів, налагодженням канцелярських апаратів, а також справами з організації з’їздів і нарад по справах освіти виконував Секретаріат.

4. Фінансовими й матеріальними справами наркомосу опікувалося фінансово-економічного управління (відання).

5. Дошкільними і шкільними вихованням й освітою дітей до 15 років, а також соціально-правовим захистом неповнолітніх керував Головний комітет професійної та спеціально-наукової освіти як Центральний державний орган.

6. Фаховою й спеціально-науковою освітою, підготовкою необхідних для республіки кваліфікованих робітників у сфері народного господарства й державного будівництва видав Головний політично-освітній комітет.

7. Організацію, об'єднання й керування всією державною агітаційно-пропагандистською й політично-освітньою роботою серед дорослих здійснював Головний політично-освітній комітет.

8. Видання й розповсюдження друкованих творів згідно із затвердженим наркомосом планом – завдання Державного видавництва.

Не можна оминати увагою й того факту, що Наркомос УСРР також здійснював нагляд і контроль над усіма освітніми закладами інших комісаріатів та організацій, які провадили освітню діяльність й опікувалися соціальним вихованням дітей, як-от ясла-садочки, дитячі садочки, школи й дитячі будинки. Виходячи з широкого кола установ, до завдань яких входили освіта і виховання дітей, у складі Наркомос діяли наступні відділи: позашкільний, дошкільний, шкільний, вищої школи, мистецтва, соціального виховання, організаційно-інструкторський, секретаріат, загальний відділ, фінансово-кошторисний, постачання, статистичне бюро.

Крім того, серед завдань Наркомосу було й збільшення мережі дитячих установ (дитячих будинків, садків, шкіл, клубів тощо) [4].

Проаналізувавши структуру й повноваження Наркомосу на ранньому етапі радянського державотворення, можемо стверджувати, що саме в цей період закладено основи цілісної та централізованої системи державного управління освітою. Завдяки розгалуженості системи Наркомосу забезпечувалися тотальний контроль держави над закладами освіти. З огляду на це вбачається за доцільне повністю погодитися з Л.Д. Березівської [1, с. 17], яка наголошує, що зі встановленням і зміцненням радянської влади, особливо наприкінці 20-х років XX ст., на території України на подальші десятиліття закладався стереотип про визначальну роль більшовицької партії в розвитку освіти. Підтверджує такий висновок те, що Наркомос поєднував виконання таких функцій, як управління освітою, наглядовий контроль і соціальне виховання. Отже, Наркомос фактично був основним інструментом формування системи виховання дітей в УСРР, а закріплена адміністративна модель залишалася чинною в Україні десятиліттями.

Вважаємо, що розуміння принципів роботи Наркомосу дає змогу встановити витоки управлінських моделей, переосмислити радянську

спадщину й її вплив на сучасні процеси реформування і децентралізації української освітньої системи.

Література:

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст.: історіографія питання. *Історико-педагогічний альманах*. 2009. № 1. С. 15–28.

2. Богомолова М. Ю. Соціальне виховання дітей крізь призму Кодексу законів про народну освіту УСРР (листопад 1922 р.). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 2 (93). С. 34–38.

3. Про надання чинності Кодексі законів про народну освіту : Постанова ВУЦВК від 15.12.1922. *Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України 1922*. № 49. Ст. 729

4. Про народну освіту : Резолюція 5-го Всеукраїнського з'їзду рад. *Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України 1921*. № 3. Ст. 108

5. Протоколи і виписи з протоколів засідань президії і керівної (вузької) колегії Наркомосу УСРР та матеріали до них / Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 166. Оп. 1. Спр. 30. Оригінали і копії. 21 січня – 05 серпня 1919 р. 80 арк.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-8>

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ОНТОЛОГІЯ ЯК ЧИННИК ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ ПРАВА

Паюк Владислав Леонідович

*аспірант спеціальності С2 «Політологія»
кафедри політології та філософії імені Сергія Коновала
Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна*

Соціально-політична онтологія, як елемент національної політичної культури, напряму корелює з імплементацією права. Знання, уявлення та ставлення до політичної влади формують ставлення до законів, впливають на функціонування правових інституцій та дотримання норм права. Тому аналіз соціально-політичних уявлень про владу є необхідним кроком для розуміння того, як правові норми функціонують у суспільстві.